

TOPONIMIMIK QO'SHMA OTLAR

Haydarova Zarnigor Miraxmedovna
AIFU 2-kurs magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17903981>

Annotatsiya: Toponimika, ya'ni joy nomlarini o'rganish fani qamrab oladigan muhim masalalardan biri toponimik qo'shma otlarning shakllanishi, lug'aviy va grammatik ko'rinishlari, ularning til tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Toponimik qo'shma otlar o'z mazmun-mohiyatiga ko'ra, joy nomlarini aniq va ifodali ifodalash imkonini beradi, shuningdek, xalqning tarixiy, madaniy va geografik tafakkurini aks ettiradi. Ushbu otlar lug'aviy hamda grammatik jihatdan murakkab tuzilishga ega bo'lib, aksiomatik tamoyil asosida, ya'ni bir nechta mustaqil so'zlarning qo'shilishi natijasida yuzaga keladi. Toponimik qo'shma otlar joy nomlari yaratishda keng qo'llaniladi, ularda asosan ikki yoki undan ortiq so'zning birlashishi orqali yangi ma'no, yangi nominatsiya hosil qilinadi.

Kalit so'zlar: toponimik qo'shma otlar, o'zbek toponimlari, geografik nomlar, toponimlarning shakllanishi, zamonaviy toponomastika, lingvistik tadqiqotlar, tarixiy toponimlar, toponimik standartlashtirish, qishloq va shahar nomlari.

Аннотация: Одним из важных вопросов, охватываемых топонимикой, то есть изучением географических названий, является анализ образования топонимических сложных существительных, их лексических и грамматических форм, а также их специфических особенностей в системе языка. Топонимические сложные существительные по своему содержанию и сущности позволяют ярко и выразительно выразить топонимию, а также отражают историко-культурное и географическое мышление народа. Эти существительные имеют сложную лексико-грамматическую структуру и возникают на основе аксиоматического принципа, то есть в результате соединения нескольких самостоятельных слов. Топонимические сложные существительные широко используются при создании географических названий, в которых новое значение, новое обозначение формируется преимущественно путем объединения двух и более слов.

Ключевые слова: топонимические сложные существительные, узбекские топонимы, географические названия, образование топонимов, современная топонимия, лингвистические исследования, исторические топонимы, топонимическая стандартизация, названия сел и городов.

Abstract: One of the important issues covered by toponymy, that is, the study of place names, is the analysis of the formation of toponymic compound nouns, their lexical and grammatical forms, and their specific features in the language system. Toponymic compound nouns, by their content and essence, allow for a clear and expressive expression of place names, and also reflect the historical, cultural and geographical thinking of the people. These nouns have a complex lexical and grammatical structure and arise on the basis of the axiomatic principle, that is, as a result of the combination of several independent words. Toponymic compound nouns are widely used in the creation of place names, in which a new meaning, a new designation is formed mainly by combining two or more words.

Keywords: toponymic compound nouns, Uzbek toponyms, geographical names, formation of toponyms, modern toponymy, linguistic research, historical toponyms, toponymic standardization, village and city names.

Kirish. Toponimik qo'shma otlarning leksik tarkibida ko'p hollarda geografik obyektlarni ifodalovchi nomlar va ularga bog'liq aniqlovchi so'zlar ishtirok etadi. Bu turdagi qo'shma otlar sintaktik jihatidan ikki yoki undan ortiq so'z qismlarining o'zaro bevosita va mustahkam birikmasi orqali yuzaga keladi va bunday otlar fonetik jihatdan ham

muayyan o'ziga xoslikka ega bo'ladi. Toponimik qo'shma otlarni o'rganishda ularning tuzilmaviy xususiyatlari, semantik strukturasi va til normalariga mosligi juda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularni tahlil etishda ayniqsa, grammatik birliklarning bir-biri bilan so'z birikmasi emas, balki ot tarkibida mustahkam qo'shilishi ahamiyatli hisoblanadi. Mazkur jarayonda so'zlarning birikish tamoyillari, ularning o'zaro ma'no munosabati va fonetik asoslari bosh mezonlardan hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Toponimik qo'shma otlar lug'aviy tarkib jihatidan tilimizda toponimika sohasining boyligidan darak beradi. Ular etimologik qoshimchalar, grammatik o'zgarishlar hamda leksik qatlamning yangilanishi natijasida shakllanadi. Shuningdek, toponimik qo'shma otlar tilning taraqqiyoti, xalq tafakkuri va diqqatga sazovor joylar nomini ifodalashning vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu jarayonda asosiy e'tibor yangi joy nomlarini yagona tizim asosida yaratishga, ularni standartlashtirishga va til me'yorlariga moslashtirishga qaraladi. Toponimik qo'shma otlar tilning o'ziga xos taraqqiyoti, milliy an'ana va qadriyatlarining yorqin ifodasi bo'lib, ularda xalq ma'naviy boyligining, tarixiy xotirasi va madaniy merosining ifodasi ko'zga tashlanadi. Bu kabi otlarni o'rganishda so'zlar va tushunchalarning moslashuvi, ularning kombinator salohiyati, yangi semantik munosabatlar yuzaga kelishi o'rganiladi. Toponimik qo'shma otlar leksik-semantik yasash usullari orqali hosil bo'ladi va bu esa ularning boy grammatik imkoniyatga ega ekanligidan dalolat beradi. Ularning morfologik tuzilmasi, talaffuz normalari, yozuv standartlariga mosligi alohida urg'u bilan o'rganiladi. Tilshunoslikda toponimik qo'shma otlarning o'rganilishi, yangi nomlar yaratish va mavjudlarini tartibga solish, hududiy va geografik birliklarni ifodalashda juda muhim ahamiyatga ega. Til tizimidagi ortografik me'yorlarga amal qilish, mazkur nomlarni yozma va og'zaki nutq qoidasiga mos ravishda ifoda etish ham asosiy vazifalardan biridir [1].

Muhokama va natijalar. Ko'plab tilshunoslar toponimik qo'shma otlar haqida ilmiy izlanishlar olib borib, ularning grammatik va semantik mohiyatini aniqlash bo'yicha o'z ilmiy xulosalarini bildirganlar. Ushbu otlarni to'g'ri shakllantirish va qo'llash yer nomlarini aniq va ravon talqin etishga, ilmiy va amaliy nuqtai nazardan tizimlashtirishga xizmat qiladi. Toponimik qo'shma otlarda ifodalanayotgan joy nomlari har bir xalq tilida muayyan geografik obyektini bildirishi va ularni anglash, tarixiy va taraqqiy jarayonini o'rganish uchun ham muhim manba hisoblanadi. Toponimik qo'shma otlar xalq oralig'ida keng tarqalgan bo'lib, ular nutqimizda har doim faol ishlatiladi va yangi nominatsiyalar paydo bo'lishida asosiy o'rin tutadi [2].

Joy nomlari xalq tarixida, geografiyasida va madaniyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning shakllanishida har bir so'z o'z o'rnini ularni tashkil etishda mustahkam saqlaydi va og'zaki hamda yozma nutqda bir xil tartibda nutqimizda xizmat qiladi. Toponimik qo'shma otlarni o'rganish ularning shakl va mazmunini, tarixiy kelib chiqishini va xalq tilida qanday o'zgarishini ko'rsatishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu esa,

o‘z navbatida, til boyligini, tarixiy jarayonlarni, xalq tafakkurining yuksalishini ko‘rsatadi. Toponimik qo‘shma otlar orqali tilimizda yangi ma‘no va mazmun hosil bo‘ladi, yangi joy nomlari yaratiladi va ular xalq hayotida, tarixida, madaniyatida mustahkam o‘rin egallaydi [3].

Bugungi kunda toponimik qo‘shma otlarning o‘rganilishi, ularni tizimlashtirish, standartlashtirish va rasmiy hujjatlarga kiritish milliy identifikatsiya nuqtayi nazaridan ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Bu kabi otlarning tarixiy, geografik va ijtimoiy ahamiyatga egaligi, ular orqali o‘tmish va bugun o‘rtasidagi bog‘liqlik yuzaga kelishi, jamiyat va xalq orasida tarqalishi juda muhim. Toponimik qo‘shma otlarni chuqur o‘rganish orqali tilimizda so‘z yasash va qo‘shilishi, til normalari asosidagi evolyutsiya jarayonini ko‘rish mumkin. Bunday jarayonlar orqali so‘z boyligi ortadi, yangi semantik qatlamlar yuzaga keladi va tilimiz rivojlanadi. Toponimik qo‘shma otlar xalq hayoti, mentaliteti va tarixiy rivojlanishini aks ettiruvchi muhim manba sifatida e‘tiborga loyiq. Ularning shakllanishi, tilimizdagi o‘rni, semantik imkoniyatlari, so‘z yasash va grammatik imkoniyatlari xususida faqat lingvistik emas, balki madaniy va ijtimoiy nuqtayi nazardan ham tadqiqotlar olib boriladi. Har bir yangi toponimik qo‘shma ot paydo bo‘lish jarayoni tilshunoslik uchun katta qiziqish uyg‘otadi, chunki bu jarayon til rivoji va boyligining ajralmas qismidir. Bu otlarning tarixiy-ijtimoiy omillar, xalqning geografik joylashuvi, atrof-muhit va qadriyatlari bilan bog‘liqligi ham ularni yanada qiziqarli va chuqur ilmiy o‘rganishga sabab bo‘ladi [4].

Garchi so‘nggi yillarda yangi toponimik qo‘shma otlarning yuzaga kelishi va ularni standartlashtirish bo‘yicha ko‘plab hujjat va dasturlar ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, bu masala hali-hanuz o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Hozirgi zamon lingvistikasi uchun toponimik qo‘shma otlarni zamon talabiga mos tarzda o‘rganish, ularning o‘rnini til tizimida tahlil qilish va ahamiyatini to‘g‘ri baholash muhim vazifa bo‘lib qolmoqda. Joy nomlari sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar natijasida, toponimik qo‘shma otlarning xalq orasida keng tarqalishi va til taraqqiyotida muhim omilga aylangani yaqqol ko‘rinadi [5].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, toponimik qo‘shma otlar ona tilimizda so‘z boyligining o‘sishi, til semantikasi va leksikografiyasining kengayishi, til tizimining yanada mukammallashuvi jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Bu otlar orqali xalqning tarixiy-madaniy merosi, geografik bilimi va madaniy qadriyatlari namoyon bo‘ladi. Ularni o‘rganish esa tilshunoslik va toponimika sohalarining yangi bosqichga chiqishiga, til taraqqiyotining izchil davom etishiga xizmat qiladi. Shu sababli toponimik qo‘shma otlar har bir tilda va ayniqsa, o‘zbek tilida ham ilmiy, madaniy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, ularni doimiy o‘rganib borish va tahlil qilish zamon talabi bo‘lib qolishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduvali, M. (2018). O‘zbek toponomastikasining zamonaviy muammolari. Toshkent: “Fan”.
2. Abdurahmonova, Z. F. (2019). O‘zbek tilida toponimik birliklarning tarkibiy xususiyatlari. Til va adabiyot ta’limi, 4, 118-123.

3. Alimov, R., & Jo'raliev, B. (2020). O'zbek tilining toponimik lug'ati. Toshkent: "Akademnashr".
4. Ashurova, D. (2021). O'zbekiston toponimikasining lingvomadaniy asoslari. Toshkent: "Innovatsiya Ziyo".
5. Bobojonov, X. A. (2021). O'zbek tilida toponimik otlarning shakllanishi va ularni rasmiylashtirish masalalari. O'zbek tili va adabiyoti, 2, 41-48.
6. Ismatova, N. I. (2022). O'zbek toponimik etnolingvistik tadqiqotlarining ilmiy asoslari. Farg'ona davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 1(1), 101-109.
7. Jo'rayev, M. M. (2017). O'zbek tilida yangi toponimlarni shakllantirish va ularni madaniy meros sifatida saqlash. Til va adabiyot ta'limi, 1, 66-73.
8. Qosimova, M. (2019). Toponimik nomenklaturaning leksik-semantik xususiyatlari. Filologiya masalalari, 2, 109-115.

